

Andra Rumm

Tartu ülikooli keeleteaduse doktorant, kes on uurinud avatud küsimuste vormistamist ja funktsiooni argisuhtluses

Mille jaoks me kasutame argivestluses avatud küsimusi?

Küsimused on lahutamatu osa meie igapäevaelust. Me esitame küsimusi enamjaolt seepärast, et täiendada oma puudulikke teadmisi. Alustame päeva küsimusega *Mis sa unes nägid?*. Päeva lõpus küsime *Kus sa täna käisid?*. Nende kõrval esitame küsilauseid stiilis *Mis see sinu asi on?*. Selle küsilausega ei soovita infolünga täitmist, vaid väljendatakse hoopis seisukohta 'See ei ole sinu asi'.

Eelnevad näited esindavad avatud küsimusi (eriküsimusi). Avatud küsimusega ei anta vastajale potentsiaalset vastust ette (nt *Kus sa eile olid?* – *Kodus./Koolis./Tartus.* jne). Avatud küsimusi moodustatakse küsisõnadega *mis, kes, milline, kumb, kus, millal, kuidas, miks, kui*¹; suulises kõnes ka partiklitega *ah* ja *mh*. Peale küsisõnade võivad avatud küsimusi moodustada küsiühendid, mis on vormistatud *mis-* või *kui-*sarja abil (*mis päev, kui pikk*). (EKG II 1993: 170–171)

Siinse artikli aluseks oleva magistritöö eesmärgiks seadsin välja selgitada, kuidas inimesed igapäevaselt suheldes avatud küsimusi vormistavad. Lisaks sellele uurisin, mida suhtlejad avatud küsimuste abil teevad. Vastuse leidmiseks võtsin Tartu ülikooli suulise keele argikorpuse vestlustest järjest 300 avatud küsimust. Vestlustes osalejad olid pereliikmed, sugulased või head sõbrad-tuttavad. Vesteldi igapäevastel teemadel, muuhulgas kooli- või tööelust, sünnipäevapidudest, kirjandusest. Enamik olid

¹ Küsisõnadest eristub *kui*, sest see ei saa esineda üksinda, vaid moodustab küsiühendi omadus- või mäarsõnaga (nt *kui vana, kui palju*).

söögilauavestlused, aga jutuajamist võis saata ka kaardimäng või marjade puhastamine. Materjali analüüsisin suulise keele uurimise meetodi – vestlusanalüüsi (vt nt Kasterpalu, Gerassimenko 2006) – põhimõtteid järgides.

Avatud küsimusi vormistatakse peamiselt *mis*-küsisõna abil

Kuigi avatud küsimuse küsisõnade repertuaar on eesti keeles väga lai, näitab suulise argivestluse analüüs, et vestlejad eelistavad selliseid küsimusi vormistada eeskätt *mis*-küsisõna abil. Küsisõna *mis* on kasutatud 172 korral (57%). Muud küsisõnu esineb materjalis tunduvalt vähem: *kuidas* (35 korral, 12%), *kes* (24), *kus* (20), *kui*-sari (19), *miks* (15), *ah* (5), *millal* (4), kolmel korral *kuna*, *milline*, ühel korral *kumb*.

Näide 1 esindab *mis*-küsimust.

(1)²

1 S: `EVELI, ((hõikab tuppä))

2 E: noo? ((toast))

3 S: MIS `KELLAKS SA `KOJU JÕUAD. ((hõikab tuppä))

4 (1.0)

5 E: eeeee (0.4) `kaheks ((toast))

6 S: `kaheks, siis on `põrfekt.

Näites 1 vestlevad korterikaaslasel ning real 3 küsib S, mis kellaks E (Eveli) koju jõuab. Kuigi *mis*-küsimuse abil küsitakse prototüüpselt objekti kohta (nt *Mis see on?*), uuritakse selles näites *mis* abil aja kohta. Kuigi ajaküsisõnana toimib ka *millal*, kasutati seda materjalis vaid neljal korral. See ei näita seda, et inimesed küsivad argivestlustes vähe aja kohta, vaid seda, et nad eelistavad selleks kasutada küsisõna *mis*.

Miks vestlejad eelistavad kasutada *mis*-küsisõna, kuigi selleks on teisigi vahendeid? *mis* on väga üldise tähendusega ja saab seetõttu võtta teiste küsisõnade rollid enda kanda. Seda võidakse kasutada näiteks küsisõna *miks* asemel (*mis ta kaduma peaks minema*), küsisõna *kuidas* asemel (*mis nad üiavad seda*) või küsiühendi *kui palju* asemel (*a mis sisu maksab*).

² Transkriptsioonimärgid: ` rõhk; = kokku hääldatud sõnad; : venitus; [...] pealrääkimine; - katkestatud sõna; AHA kõvem hääli; (1.0) pausi pikkus sekundites; , poollangev intonatsioon; . langev intonatsioon; ((naer)) uurija kommentaarid; *...* vaiksem jutt; \$ ... \$ naerdes öeldud löik.

Üldise tähenduse tõttu võib *mis* esitada küsimusi erinevate semantiliste kategooriate kohta, lisaks objektile ja ajale ka tegevuse, viisi, omaduse, põhjuse jm kohta. Näiteks käib küsimus *mis me teeme sis* tegevuse kohta ning küsimus *mis teil koori vorm on* uurib omaduse kohta.

Avatud küsimustega ei hangita ainult infot

Varased uurimused on kõnelenud sellest, et me esitame küsimusi eeskätt seepärast, et täiendada oma puudulikke teadmisi (vt nt Metslang 1981). Uuemad uurimused on toonud välja, et tegelikult on küsilauseid väga mitmepalgelised ja nende abil saab teha muudki (de Ruiter 2012). Näiteks üldküsilause *Kas sa pastakat saad laenata?* eesmärk on saada vestluskaaslaselt pastapliatsit, mistõttu on tegemist eeskätt palve, mitte infoküsimusega.

Argivestluste analüüs näitas, et avatud küsimuste põhifunktsioon on küll info hankimine (näide 1), kuid sellised küsimused moodustavad ainult veidi üle poole materjalis esinenud küsimustest (kokku 168 ehk 56%). Teise poole küsilause eesmärk ei ole pelgalt infolünga täitmine: 65 küsilause (22%) on retoorilised ja väljendavad kas seisukohta, väidet, etteheidet, keeldu, vaidlustust vm (näide 2), 58 algatavad parandusi (19%) (näide 3) ning seitse küsilause on suunatud küsijale endale (2%) (näide 4)³.

Näide 2 illustreerib retoorilist küsimust. Selles vestluskatkes puhastab perekond maasikaid.

(2)

1 I: sa võid `süia `ka. väga= `ästi. [ `nii nagu `tahad.]

2 E: [no `kes::] nii `ilusatest (0.5)

3 `maasikatest (0.6) `raatsib midagi `teha.

4 (2.7)

5 I: kadus,

Isa annab lapsele loa maasikaid süüa (rida 1). Ridadel 2–3 lausub ema *no kes nii ilusatest maasikatest raatsib midagi teha*. See küsilause ei oota infolünga täitmist, vaid väljendab seisukohta, et keegi ei raatsi nii ilusatest maasikatest hoidiseid teha. Niisugused küsilauseid ei oota ilmtingimata vestluspartnerite reaktsiooni ja nagu vestlusestki ilmneb, siis sellele küsilausele ei reageeritagi (vt nt Laanesoo 2012).

³ Kaks küsilauseid liigitusid rühma „Muu” (1%).

Näide 3 esindab partneri parandusalgatust. Parandusalgatuse abil saab lahendada vestluses ettetulevaid eelneva jutu kuulmise, mõistmise või aktsepteerimise probleeme.⁴

Näites 3 vestlevad sõbrannad kooliteemal ja L mainib jutu sees konspekti.

(3)

- 1 L: ja sis ` lõpuks ee ` ütles=et ta tahab seda ` konspekti ` minu käest=et
2 tahab ` eksamit teha. hõõ (0.2) * ma ütsin [et nojah.] *
3 M: [` mis konspekti.]
4 L: tekstoloogia.

M-i jaoks on fraas *seda konspekti* arusaamatu, mistõttu ta algatab paranduse küsimuse *mis konspekti* abil. Real 4 teeb L paranduse, täpsustades konspekti liiki.

Kui küsimus on harilikult orienteeritud vestluspartneritele (näited 1, 3), siis näites 4 on küsimus suunatud küsijale endale. Selles näites vestlevad õde (T) ja vend (P).

(4)

- 1 T: ma ` käisin, **mis see oli**, (0.5) kule ` millal ma käisin ` kolmapäeval ve.
2 (0.3)
3 P: kolmapäev jah=
4 T: = ` kolmapäeval käisin ` korterit ` vaatamas.

Näites (4) olevale vestluskatkele eelneb isa manitsev jutt, et tänapäeval ei ole kerge korterit leida. Sellele reageerib T real 1 meenutusega. Ta alustab väitlauset *ma käisin*, ent jätab selle pooleli ja esitab küsimuse *mis see oli*. See küsimus on eneseparanduslik ja suunatud küsijale endale: T püüab võita aega aja meelde tuletamiseks. Kuigi T proovib meenutada aega, ei kasuta ta selleks ajaküsisõna *millal*, vaid üldise tähendusega küsisõna *mis*.

Eelnenud näited esindavad küsilauseid, mis täidavad korraga üht funktsiooni. Tegelikult võib ühel küsilausel olla mitu suhtlusfunktsiooni. Seetõttu tuleb vestluses ette näiteks küsilauseid, mis hangivad ühel ajal nii infot (või algatavad parandusi) kui ka väljendavad seisukohta.

⁴ Kuulmisprobleem märgib seda, et vestluspartner ei kuulnud (osaliselt) eelnevat juttu, mõistmisprobleem väljendub selles, et kuulaja ei saanud eelnevast aru, aktsepteerimise probleem tähistab aga seda, et partner kuulis ja sai aru, kuid ei nõustunud eelneva jutuga (Svennevig 2008).

Näites 5 toodud küsilause *mis jama sa nüüd ajad* on korruga nii seisukoha väljendamise kui ka suhtluslike probleemide lahendamise vahend. Selles näites vestlevad vanaema (L) ja lapselaps (K).

(5)

1 L: sa `seal ka: käisid kui=`sii (0.4) `eesti=keele=`päev seal `oli.

2 K: `eesti keele `päev, [**mis: `jama sa nüüd ajad.**]

3 L: [või ees- või \$ eesti] `kirjandus \$ vei mis seal `olli.

4 K: `eesti `kirjanduse `päev.

5 L: `kirjanduse päev.

6 K: mina pole `kuulnutki.

Real 1 uurib vanaema lapselapselt, kas ta ülikoolis eesti keele päeval käis. Seepeale algatab lapselaps paranduse, korrates eelneva vooru probleemset osa: *eesti keele päev*. Seejärel moodustab ta avatud parandusalgatuse *mis jama sa nüüd ajad*, mis märgib aktsepteerimise probleemi. See küsilause toimib paralleelselt ka retoorilise küsimusena, täpsemalt vaidlustusena. Nimelt seab lapselaps selle küsilausega fakti – eesti keele päeva olemasolu – kahtluse alla. Sellele viitab rida 6, kus lapselaps toob välja, et ta ei ole eesti ega kirjanduse päevast kuulnud.

Avatud küsimuste vorm ja funktsioon on seotud

Nägime, et avatud küsimustega esitatakse eeskätt infopäringuid, retoorilisi küsimusi või algatatakse parandusi. Analüüsi tulemusel selgus, et eri funktsioone vormistatakse erinevalt.

Esiteks selgus, et nii infoküsimused, retoorilised küsimused kui ka parandusalgatused on vormistatud põhiliselt *mis*-küsisõna abil (vastavalt 49%⁵, 78% ja 67%). Kui infooovide vormistamiseks kasutatakse erinevaid küsisõnu (*mis, kuidas, kes, kui, kus* jne), siis retoorilisi küsimusi ja parandusalgatuse moodustatakse peamiselt teatud kindlate küsisõnadega. Retoorilise küsimuse puhul on need *mis* ja *miks*, parandusalgatuste seas *mis*, *kus* ja partikkel *ah*.

Teiseks on erinevad funktsioonid vormistatud kas lause või fraasina. Harilikult on avatud küsimused vormistatud lausena (75%), fraase esineb vähem (25%). Samas selgus, et fraasid on omased eeskätt

⁵ Infooovi puhul kasutatakse muid küsisõnu tunduvalt vähem (igäüht keskmiselt 5%).

parandusalgatustele (näide 3). Et parandusalgatus haakub eelneva jutuga, saab küsija minimaalsete keeleliste vahenditega hakkama. Muud funktsioonid, nagu infosoov, retooriline küsimus ja enesele suunatud küsimus, on vormistatud pea alati lausena (näited 1, 2, 4).

Kokkuvõtteks

Avatud küsimus on igapäevasuhtluses oluline vahend: selle abil saab hankida infot, lahendada suhtluses ettetulevaid probleeme, esitada etteheiteid, seisukohti, keelde. Peale selle võib ühel küsilauseel olla korraga mitu funktsiooni. Nii võib küsija algatada korraga paranduse, et lahendada suhtlusprobleeme, kui ka väljendada oma seisukohta kõnealuse teema kohta.

Kuigi eesti keeles on avatud küsimuse küsisõnade repertuaar lai, vormistatakse neid põhiliselt küsisõnaga *mis*. Põhjus seisneb selles, et *mis* on üldise tähendusega ja võib küsida väga mitmesuguste semantiliste kategooriate kohta. Peale küsisõna *mis* kasutatakse infosoovide moodustamiseks ka teisi küsisõnu. Samas, retoorilisi küsimusi vormistatakse küsisõna *mis* kõrval peamiselt ka *miks*-küsisõnaga, parandusi algatatakse partikliga *ah* või küsisõnaga *kus*. Peale selle selgus, et parandusalgatustele on omane fraasiline vorm, muudele funktsioonidele aga lauseline. Kokkuvõttes võibki väita, et avatud küsimuse teatud funktsioonidele on omased kindlad vormilised tunnused.

Viidatud kirjandus

- de Ruiter, Jan P. 2012. Questions: Formal, functional and interactional perspectives. Cambridge University Press.
- EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Peatoim. M. Erelt, toim. T. Erelt, H. Saari, Ü. Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Kasterpalu, Riina, Olga Gerassimenko 2006. Vestlusanalüüs. Toim Tragel, I; Öim, H. Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Tartu Ülikool.
- Laanesoo, Kirsi 2012. Pööratud polaarsusega retoorilised küsimused argivestluses. – Keel ja Kirjandus 7, 499–516.
- Metslang, Helle 1981. Küsilause eesti keeles. Tallinn: Valgus.
- Svennevig, Jan 2008. Trying the easiest solution first in other-initiation of repair. – Journal of Pragmatics 40, 333–348.